

I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA NÜFUS MÜBADELESİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'YE GÖÇENLERE KARŞI YUNANİSTAN'IN TUTUMUNUN İSTANBUL BASININA YANSIMASI

Seydi Vakkas TOPRAK*

ÖZ

Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi sorunu Balkan Savaşları sırasında ortaya çıkmıştı. Savaşın sonunda iki ülke arasında bu konuyla ilgili bir antlaşma yapılmışsa da Birinci Dünya Savaşı nedeniyle nüfus değişimi yapılamamıştı. Birinci Dünya Savaşından sonra Anadolu'da başlayan Türk-Yunan savaşının Yunanlılar tarafından kaybedilmesinden sonra Anadolu'dan Yunanistan'a Rum göçü başladığı gibi, Yunanistan'dan da Anadolu'ya Müslüman göçü başlamıştı. Türkiye ile Birinci Dünya Savaşı'nın galibi olan devletler arasında imzalanan Lozan Antlaşması da iki ülke arasında karşılıklı nüfus mübadelesi yapılmasını karara bağlamıştır. Türk ve Rum nüfusun karşılıklı mübadelesi 1923-1930 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, Türk-Yunan savaşının bitiminden Lozan Antlaşması'nın Türkiye ve Yunanistan parlamentolarında tasdik edilerek yürürlüğe girmesine kadar geçen sürede, Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Müslümanların Yunanistan'da maruz kaldıkları kötü muamele ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma yöntemi olarak ilgili literatür ve dönemin İstanbul basınından Tanin ve Tevhîd-i Efkâr gazetelerine yansıyan haberlerin taranması tercih edilmiştir. Araştırma sonucunda Yunanistan'ın muhacirlere karşı olan tutumu ve Türkiye'nin aldığı önlemler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Mübadelesi, Türkiye'ye gelen göçmenler, Selanik mübadilleri, Girit mübadilleri, Karma Mübadele Komisyonu.

---

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
seyditoprak@gmail.com

THE REFLECTION OF GREEK ATTITUDE, AGAINST THE PEOPLE IMMIGRATED TO TURKEY IN THE SCOPE OF POPULATION EXCHANGE, TO ISTANBUL PRESS

ABSTRACT

Population Exchange issues occurred between Greece and Turkey during the Balkan wars. Although the countries signed an agreement at the end of the war, population exchange could not be done due to The First World War. The immigration of the Muslim population started from Greece to Anatolia whereas Greeks fled from Anatolia to Greece followed Greece's defeat in the Greco-Turkish war which started in Anatolia after the First World War. Lausanne Act signed between Turkey and the victorious states of The First World War declared a mutual population exchange between Greek and Turkish population. The population exchange was made during 1923-1930 period between Turkey and Greece. In This Study the maltreatment which Muslims who had to migrate to Turkey from Greece exposed to in the later country during the time passed from the end of Greco-Turkish War to the date the acceptance of The Laussane Treaty in Turkey and Greece parliaments and coming into force is tried to be put forward. In this study it is preferred to search the news reflected to Tanin and Tevhid-i Efkâr newspapers from Istanbul Press. As a result of the research the attitude of Greece towards immigrants and the precautions taken by Turkey are identified.

Key Words: Population Exchange, Immigrants, Arriving Turkey, Theselonica Exchanges, Crete Exchanges, Joint Comission of Population Exchange.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmeye başlamasıyla, bölgeden Osmanlı topraklarına doğru bir Müslüman göçü başlamıştı. Nüfus mübadelesinin tarihi ise daha eskilere uzanmaktadır. Karşılıklı nüfus değişimi meselesi ilk kez 1821'de başlayan Yunan isyanı sırasında gündeme gelmişti. Balkan Savaşları sonrasında ise Bulgaristan ile nüfus değişimi için çalışmalar yapılmış, hatta bir antlaşma taslağı hazırlanmıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle bu çalışmalar sonuçsuz kalmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra nüfus mübadelesi meselesi yeniden gündeme gelmiş, yürürlüğe girmeyen Sevr Antlaşması'nda Müslüman ve Rum nüfusun yer değiştirmesi gerekli görülmüştü. Türk-Yunan Savaşı sırasında da nüfus değişimi istekleri ve girişimleri olmuştu. Gerek savaş sonrasında yeni bir dünya düzeni kurmaya çalışan büyük devletler, gerekse millî devletlerini kurmak isteyen Türkiye ve Yunanistan nüfus mübadelesini gerekli görmekteydiler. Özellikle Türkiye ve Yunanistan, devletlerinin temellerini sağlamlaştırmak için farklı unsurları ülkelerinden göndermek istiyorlardı.

Özellikle Mudanya Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Doğu Trakya ve İstanbul'dan çok sayıda Rum, Yunanistan'a kendiliğinden göç etmişti. Bulgaristan ve Rusya'dan da Yunanistan'a göç eden Rumların sayısı oldukça fazlaydı. Ülkesindeki göçmen Rumlara yer açmak ve Rum olmayan nüfusu ülke dışına göndererek homojen bir toplum emelinde olan Yunan Hükümeti, göçmen sorununu Milletler Cemiyeti'ne taşıdı. Milletler Cemiyeti de Norveçli Doktor Fridtjof Nansen'i Türkiye ve Yunanistan arasındaki göçmen problemini çözümlenmekle görevlendirdi. Dr. Nansen, araştırma ve incelemeleri sonucunda Yunanistan'daki Türkler ile, İstanbul'daki Rumlar hariç olmak üzere, Türkiye'deki Rumların karşılıklı olarak değiştirilmesi kanaatine vardı ve görüşünü çağrıldığı Lozan Konferansı'nda dile getirdi¹.

Lozan Konferansı, sırasında mübadele meselesinin İngiltere tarafından yakından ele alındığı görülmektedir. Mübadele meselesini konferansın *Ülke ve Askerlik Sorunlarının* konuşulduğu oturumunda ilk dile getiren İngiltere temsilcisi Lord Curzon olmuştur. Lord Curzon, çok önemli bir sorun olarak gördüğü nüfus mübadelesinin gerçekleştirilmesinin önemine işaret ettikten sonra konunun uzmanlarından Dr. Fridtjof Nansen'i bilgi vermek üzere

¹ Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 27.

kürsüye davet etmiştir². Milletler Cemiyeti'nin Yakındoğu'daki göçmen sorununu incelemekle görevli Norveçli yetkilisi olan Dr. Nansen'in Lozan Konferansı'nda gündeme getirdiği nüfus mübadelesi fikri Türk ve Yunan heyetleri tarafından da kabul edilmiştir³. Heyetler, mübadelenin koşullarını görüşerek karara bağlamışlardır⁴. Mübadele meselesi Lozan'da, 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan temsilciler arasında imzalanan *Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol* ile kesinleşmiştir⁵. Nüfus mübadelesi 34 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nda yer alarak kesinlik kazanmıştır⁶.

1. Yunanistan'ın Nüfus Mübadelesi Politikası

Batı Anadolu'daki Türk-Yunan savaşının Türkiye'nin lehine sonuçlanmasının ardından Yunanistan'a doğru Rum ahalinin göçü de başlamıştı. Rumlar, savaş sırasında Yunanlılarla birlikte hareket ettiklerinden, barış döneminde kendilerinden hesap sorulacağı korkusu içinde olduklarından, kitleler halinde Yunanistan'a göç ediyorlardı. Rum

² Dr. Nansen'in katıldığı komisyon oturumun ayrıntıları hakkında geniş bilgi için bkz: Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, Cilt I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. Yay., Ankara 1969, s.114-127.

³ Venizelos, Yunanistan'daki yer sıkıntısı nedeniyle 350.000 Türk'ün derhal Anadolu'ya gönderilmesini istemiştir. Aslında, Yunan delegasyonu ilk etapta Türkiye'den gelen Rumların geri gönderilmesini istemiş, Türk delegasyonu ise, Türkiye'nin homojen demografik yapısını bozacağı kaygısıyla bu öneriyi reddetmiştir. Yunan delegasyonu, bunun üzerine Yunanistan'da bulunan yaklaşık 400.000 Türk'ün, meskenlerini Rum göçmenlere bırakarak Türkiye'ye göç ettirilmesinin zorunlu hale getirilmesini talep etmiştir. İpek, *a.g.e.*, s. 27-28.

⁴ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, (Editör: Baskın Oran), İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 330. Mübadele fikrinin temelleri ve Lozan Konferansı'nda görüşülmesi hakkında geniş bilgi için bkz: N.Yücel Mutlu, *Lozan'da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması*, Ankara 2005, s. 93-99, 120-130; Arı, *a.g.e.*, s. 15-22. Lord Curzon'un konferansa getirdiği Dr. Nansen'in mübadele konusundaki fikirlerini açıkladığı oturumun tutanakları için bkz: Meray, *a.g.e.*, s. 114-127. Dr. Rıza Nur'un ifadesine göre Lozan'da Türk tarafı mübadeleyi nasıl gündeme getireceğini düşünürken, meselenin müttefikler tarafından dile getirilmesi memnuniyetle karşılanmıştır. Rıza Nur, *Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1991, s. 111-112, 141; Ramazan Tosun, *Türk Yunan İlişkileri Çerçevesinde Türk-Rum Nüfus Mübadelesi*, Berikan Yay., Ankara 2002, s. 105-118.

⁵ Geniş bilgi için bkz: İpek, *a.g.e.*, s. 29-30; Eda Özcan, "Ahali Mübadelesi ve Yardımların İstanbul Örneği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s. 58-60.

⁶ *Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol* için bkz: İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, s. 177-183. Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1995, s. 6-15.

göçmenlerin sebep olduğu sosyal ve ekonomik sorunlara çare arayan Yunanistan, Rumlara yer açmak için Müslüman Türkleri yerinden etmeye başlamıştır. Müslüman nüfusun yaşadıkları yerleri terk etmelerini sağlamak için akla gelebilecek her türlü baskıyı uygulamaktan geri kalmamıştır. Bu anlamda Yunanlıların yaptığı zulüm daha Lozan Konferansı sürerken ayyuka çıkmıştı. Yunanistan'a kaçan Rumlar ise, Anadolu'da katliam yapmakta, her yeri yakıp yıkmaktaydılar. Rumların Anadolu'da yaptıkları Kızılhaç'ın Cenevre'deki merkezi tarafından da doğrulanmıştı. Kızılhaç'tan konuyla ilgili belgeleri temin eden Türk delegesi Dr. Rıza Nur, Lozan Konferansı sırasında sorunu gündeme getirerek Türklerin haklarını savunmaya çalışmıştır⁷.

Anadolu'dan Yunanistan'a doğru devam eden Rum göçü sırasında Yunan Hükümeti'nin Rum göçmenleri yerleştirmek amacıyla Türklerin evlerini boşalttığı, mallarına ve gelirlerine el koyduğu haberleri Türk basınında sıkça yer almıştır⁸. Bu insanları göçe zorlamak için Müslümanların tutuklanacağı, hapse atılacağı ve Türkiye'ye girmelerine izin verilmeyeceği şeklinde şayialar ortaya atılmaktaydı. Bu şekilde korkutulan aileler bir an önce oradan ayrılmak için göç yoluna düşmekteydiler⁹.

Yunan Hükümeti, Batı Trakya'ya akın akın gelen Rum göçmenleri yerleştirerek Pan Helenizm idealini gerçekleştirmek niyetindeydi. Lozan Konferansı devam ederken Türkiye'nin nüfus mübadelesinden yana olması, Venizelos'a, Batı Trakya'daki Müslüman Türklerin yerine Rum göçmenleri yerleştirme imkânı vermişti. Bu nedenle Yunanistan, Müslüman Türklerin ülkeden kovulması konusunda acımasız davranmıştır. Bu sırada Türkiye'nin yanı sıra Bulgaristan'dan da Batı Trakya'ya büyük bir göç yaşanmaktaydı. Bu göçmenlere barınacak yer bulmak isteyen Yunan Hükümeti, Batı Trakya'daki Müslüman Türklerinin evlerine el koyma yolunu tercih etmiştir¹⁰.

Aslında, Lozan Konferansı'nda Batı Trakya mübadele sahası kapsamına dahil edilmemiştir. Ancak Yunanistan, Müslüman Türklerin çoğunluk durumunu ortadan kaldırmak amacıyla Türklere hayat hakkı tanımamıştır. Türklerin köy, çiftlik ve evlerine Rum göçmenlerini yerleştirmiştir. Bu yerleştirme sırasında bir Türk'ün evine, aynı anda, çok

⁷ Rıza Nur, *a.g.e.*, s. 140-144.

⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 19 Ağustos 1923, 3814-786.

⁹ Giritli Müslümanların uğradığı zulüm hakkında bkz: Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 93-102.

¹⁰ Kara, *a.g.m.*, s. 193.

sayıda Rum yerleştirilmiş, esas ev sahibi aileye ise sadece tek oda bırakılması gibi sindirme hareketleriyle Türkler bölgeyi terke zorlanmışlardır. Batı Trakya'daki Türklerin bir an önce boşaltmasını arzulayan Yunan Hükümeti, Türkleri imha politikası izlemiş, *servet vergisi* adıyla koyduğu bir vergi sayesinde Müslüman ahalinin elinde kalan mal ve mülkünü de almıştır. Bölgedeki bazı köylerde, Yunan askerleri halk okullarda toplayarak katletmiştir. Bu tür muamelelerden korkan Müslüman halk köylerini terk ederek şehirlere kaçmak zorunda kalmıştır. Bu şekilde boşaltılan köylere Yunan Hükümeti Rum göçmenlerini yerleştirmiştir¹¹.

Yunan Hükümeti, mübadele gereği göç edecek Müslümanların taşınmaz mal ve mülklerinin Yunanistan'da kalmasını istemekteydi. Müslümanların mal ve mülklerini satmalarına müsaade edilmediğine dair haberler gazeteler tarafından Türk kamuoyuna duyurulmaktaydı. Giritli Müslümanların hemen adadan ayrılmasını isteyen Yunan Hükümeti'nin, insanların mal ve mülklerini satmalarına bile müsaade etmediği de gelen haberler arasındaydı¹².

Yunanlılar, Türklerin bir an önce göç etmeleri için birçok Müslüman'ı komitacılık iddiasıyla tutuklamakta, silah arama gibi bahanelerle köyleri basmakta, insanlara işkence yapmakta, onları öldürmekte veya yaralamaktaydı. Rum olmayan ahalden *askerlik bedeli* adı altında para tahsil eden Yunan Hükümeti, Müslüman gençleri zorla askere almaktaydı. Camileri, mescitleri ve mezarlıkları Rumların saldırısına uğrayan Müslümanların malları, çift hayvanları, yiyecek ve zahireleri Yunan askerleri tarafından müsadere edilmekte ve Hristiyanlara satılmaktaydı. Meskenlerinden zorla çıkarılan Müslüman Türk ahalinin bütün mallarına ve evlerine el konulmaktaydı¹³.

Müslümanlara yaptığı kötü muameleyi örtbas etmek isteyen Yunanistan, İstanbul'daki Rumları harekete geçirmiştir. İstanbul'da bulunan Rumlar, Yunanistan'a gitmelerinin engellendiği gerekçesiyle İspanya Elçiliği vasıtasıyla Türkiye'yi protesto etmişlerdir. Protestocular, Türkiye'de 10.000 rehinenin bulunduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Rumların yaptığı bu protestoların görünürdeki amacının yalan olduğu, asıl amacın Yunanistan'daki Müslümanlara yapılan mezalimi örtmek için tertiplenen bir oyun olduğu anlaşılmıştır. Türk Hükümeti, bu kuru güdültüye karşılık olarak,

¹¹ İpek, a.g.e., s. 32.

¹² *Tevhid-i Efkâr*, 22 Ağustos 1923, 3817-789.

¹³ İpek, a.g.e., s. 25-26.

Yunanlıların, Makedonya ve Batı Trakya’da yaptığı zulmü engellemek için diplomatik hamlelerde bulunacağını ilan etmiştir¹⁴. Tam da bu sırada Yunanistan, Batı Trakya’daki Türklerin mallarını gasp ederek onları göçe zorlamaya ve yerlerine Türkiye’den gelen Rumları yerleştirmeye başlamıştı. Buna karşılık Türkiye de İstanbul’daki Rumların mallarına el koymuştur¹⁵.

Nüfus değiş tokuşu, Lozan Antlaşması gereği, antlaşmanın tasdikinden hemen sonra başlayacaktı. Ancak yaklaşan kış mevsimi dolayısıyla mübadelenin zor olacağını fark eden Türkiye, mübadeleyi kış sonrasına bırakmak niyetindeydi. Mübadelenin bir an önce gerçekleşmesini isteyen Yunanistan ise, kış dolayısıyla nüfus değişiminin ertelenmesine karşı çıkmış, kış gelmeden bu işin tamamlanmasını istemiştir¹⁶.

Yunanistan’dan gelen haberlere göre Yunan Hükümeti mübadele işlerine hız vermeye başlamış, mübadeleyle ilgili protokolün tatbiki hakkında tüm valiliklere tebligat yapmıştır. Tebligatta, muhacirlerin Yunanistan’dan ayrılırken beraberlerinde götürebilecekleri taşınır eşyalar ilan edilmiştir. Buna göre göçmenlerin yanlarında buğday ve altın götürmeleri yasaklanmıştır¹⁷.

2. Yunanistan’ın Türkleri Göçe Zorlama Politikası

Yunanistan, ülkesindeki Müslümanlara zulmetmeye, yıldırıma hatta çok sayıda kişiyi idama mahkûm etmeye başlamıştır. Oradaki Müslümanların Türkiye’ye gelmeden önce imha edilmeye çalışıldığını bildiren haberler, dönemin Türk gazetelerinde çokça yer almıştır. Bu haberler, Türk Hükümeti’ni, Müslümanların maruz kaldığı kötü muameleyi görmezden gelmek ve Yunanistan’a karşı hiçbir teşebbüste bulunmamakla suçlamaktaydı. Türk Hükümeti’nden umudunu kesmiş gibi görünen Yunanistan’daki Müslümanlar, Dr. Rıza Nur’a kurtarıcı gözüyle bakmaya başlamışlardır. Dr. Rıza Nur’a yazdıkları bir mektupta “*Lozan’da nasıl haklarımızı savunduysanız, şimdi de TBMM’de haklarımızı savunmaya devam ediniz, siz bizim kahramanımızsınız*” diyerek Ankara Hükümeti’nden umutlarının kalmadığını ifade etmişlerdir. Ancak TBMM bu zulme kayıtsız

¹⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 30-31 Ağustos 1923, 3825–797, 3826–798.

¹⁵ Taraflar, bu sorunu 1 Aralık 1926 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile çözmeye çalışmışlardır. Tosun, *a.g.e.*, s. 121-122.

¹⁶ *Tevhid-i Efkâr*, 28 Ağustos 1923, 3823–795.

¹⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 31 Ağustos 1923, 3826–798.

kalmamış, yapılan görüşmelerde İsmet Paşa bu konudaki eleştirileri cevaplamıştır¹⁸.

Anadolu Ajansı ve İstanbul gazeteleri Yunanistan'daki Müslüman ahalinin durumunu yakından takip etmekteydiler. Elde edilen haberlere göre Yunanistan, Anadolu'dan gelecek göçmenlere yer bulmak için hemen harekete geçmiş, henüz resmen mübadele başlamadığı halde Müslümanları ülkeden çıkarmak için zulme başlamıştı. Selanik ve çevresindeki Müslümanlara zulmeden Yunan Hükümeti¹⁹, Türklerin pasaportlarını vermediği gibi arazi ve evlerini de ellerinden alarak göçmen Rumlara vermeye başlamışlardır. Ayrıca Müslümanlar, tarlalarının bir kısmını göçmen Rumlar için işlemek zorunda bırakılmışlardır²⁰. Mübadeleden önce Selanik'e gelen yersiz yurtsuz Rumların bıraktıkları mallara karşılık, Müslümanların evlerinin ve mülklerinin işgal edilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece büyük bir saldırıyla karşılaşan Müslümanlar mal ve mülklerini kaybetmişlerdir²¹. Batı Trakya Müslümanları mübadeleden muaf olmalarına rağmen, Yunanistan'ın uyguladığı baskıya dayanamayarak ülkeyi terk etmeye mecbur bırakılıyorlardı²². Yunanistan'da Türk ve Rum ahaliye karşı takibat yapıldığına dair haberler de İstanbul basınında yer almaya başlamıştır²³.

Selanik'te Müslümanların Yunan Hükümeti'ne başvurarak kendilerinin mübadeleden istisna tutulmasını istediklerine dair bazı haberler gazetelerde yer almıştır. Ancak Selanik'ten kaçarak İzmir'e gelen muhacirler bu haberlerin yalan olduğunu dile getirmişlerdir. Yunanlıların, Müslüman ahaliye yaptığı zulmü bu aileler de doğrulamıştır²⁴. Gerçekte ne Selanik'teki, ne de Yunanistan'ın diğer yerlerindeki Müslüman Türkler yerlerinden ayrılmak istememişlerdir. Bu amaçla defalarca Atina'ya hükümete müracaat

¹⁸ Mutlu, *a.g.e.*, s. 189-190; *Tevhid-i Efkâr*, 15 Ağustos 1923, 3810-782.

¹⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 2 Eylül 1923, 3828-800.

²⁰ *Tevhid-i Efkâr*, 31 Temmuz 1923, 3795-767.

²¹ Geniş bilgi için bkz: Mehmet Ali Gökaçtı, *Nüfus Mübadelesi; Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi*, İletişim Yay., İstanbul 2010, s. 103-110.

²² Cahide Zengin Aghatabay, *Mübadelelerin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930*, Bengi Yay., İstanbul 2007, s. 84-86.

²³ *Tanin*, 26 Ağustos 1923, 311, s. 1-4.

²⁴ *Tanin*, 31 Temmuz 1923, 285.

için gittikleri gibi Lozan Konferansı'na bile başvurmuşlar, ancak bu çabaları göçü önleyememiştir²⁵.

Times muhabirinin bildirdiğine göre Yunanistan'da Türklere karşı şiddet ve zulüm gittikçe artmaktadır²⁶. Tevhid-i Efkâr ise, Sirozlu Müftüzâde Esad imzasıyla “*Mübadelede Nazar-ı Dikkate Alınacak Mühim Noktalar*” başlığıyla yayınladığı bir makale ile Yunanistan'da kalan Müslümanların uğradığı haksızlıklara dikkat çekmekteydi²⁷.

Yunanistan'dan gelen mektuplar gazetelerde yayınlanarak Müslüman ahalinin çektiği zorluklardan Türkiye kamuoyu haberdar edilmekteydi²⁸. Gelen haberler, mübadeleyi bekleyen Müslümanların zulüm gördüğünü, mal ve canlarının tecavüze uğradığını bildirmekteydi²⁹.

Türklerin Yunanistan'dan kovulduklarına dair haberlerin gelmesi üzerine, Müslümanların ülkeden ayrılmasını yasaklayan Yunanistan Hükümeti, Türkiye'ye gitmek isteyenlere İspanya veya Flenk elçilikleri aracılığıyla Ankara Hükümeti'nden izin alma zorunluluğu getirmiştir³⁰.

Yunanlıların mübadeleye tabi Müslümanlara Eylül ayı sonuna kadar ayrılmak için hazır olmalarını tebliğ ettiği haberi Türkiye'de tepkiyle karşılanmış, mecliste göçmenlerle ilgili işlemlerin hızlandırılması için çalışmalar başlamıştır³¹.

Yunanistan'ın çeşitli yerlerinden gelen haberlere göre Müslümanlar tahammülsüz işkencelere maruz kalmaktadırlar. Batı Trakya ve Midilli'de yerli Rumlar ve hükümet memurlarının uyguladığı baskı karşısında Müslümanlar aklıtan ölmeye başlamıştır. Rumlar, mallarını satmak isteyenlere “*Giderseniz bunlar bizim olacak, ne hakla satıyorsun*” diyerek ellerinden mallarını almaktadırlar. Bu kötü muamelelerin son bulması için heyetler teşkil edilerek Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne müracaatlar yapılmıştır. Yunanlıların, Müslümanlara yaptığı zulümleri, kaçarak İstanbul'a gelenlerin

²⁵ Bruce Clark, *İki Kere Yabancı: Kitlese İnan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008, s. 185.

²⁶ *Tanin*, 27 Ağustos 1923, 312.

²⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 1 Ağustos 1923, 3796–768.

²⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 3 Ağustos 1923, 3798–770.

²⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 28 Ağustos 1923, 3823–795.

³⁰ *Tanin*, 29 Ağustos 1923, 314, s. 1–3.

³¹ *Tanin*, 27, 29 Ağustos 1923, 312, 314.

müşahedelerine dayanarak anlatan yazılar Türkiye'deki gazetelerde yer almıştır³².

Türk basınında yer alan Batı Trakya'da, Yunan askerleri ve çetelerin Türkleri öldürdüğüne dair haberlerin sayısı gittikçe çoğalmaktaydı. Bu haberlere göre Yunanistan, Türklere hayat hakkı tanımıyor, Türkiye'den getirilen Rumlara Müslümanların evleri, tarlaları ve çiftlikleri veriliyor, mülteci Rumlar camilere yerleştiriliyorlar³³.

Mübadele öncesinde Yunanistan'da kalan Türklerin çektiği sıkıntı ve eziyetleri anlatan çok sayıda mektup Türkiye basınına ve TBMM'ye ulaştırılmıştır. Midilli'de mübadele edilecek halkın zulüm ve eziyet gördüğünü ve nakil işlerinin hızlanması gerektiğini haber veren telgraflar, Girit'teki Müslüman halka yapılan baskı ve zulümden bahseden Antalya milletvekili Ahmet Saki Bey ve arkadaşlarının vermiş olduğu muhtıra, mübadeleyi bekleyen Midilli Adası halkının çektikleri sıkıntı ve eziyetleri dile getiren mektuplar bunlardan bazılarıdır³⁴.

3. Mübadele Meselesi Hakkında Türkiye'den Beklentiler

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Müslümanlara yönelik şiddet politikalarını artıran Yunanistan, Batı Trakya'da çok sayıda Müslüman'ı idama mahkûm etmiştir³⁵. Bunun üzerine oradan Türkiye'ye kaçarak gelenlerden bir heyet, Hariciye Vekâleti'nin İstanbul'daki temsilcisi Adnan Bey'e müracaat ederek hükümetin bu idamlar konusunda harekete geçmesini istemiştir. Çünkü barış imzalanmış olduğu halde, Yunanistan, orada kalan Müslümanlara zulmetmektedir. Venizelos'un ricası üzerine Türkiye'nin bazı suçlu Rumları affettiğini dile getiren heyet, Yunanistan'da zulüm gören Müslümanlara neden sahip çıkılmadığını sormaktaydı. Adnan Bey verdiği cevapta, hükümetin bu konuyla ilgili kayıtsız olmadığını, sorunun çözümü için Yunanistan'a bir nota verildiğini ifade etmiştir³⁶. Bu sırada gerek Yunanistan'daki Müslümanlar arasında, gerekse Türkiye'deki

³² *Tanin*, 7, 9, 10 Ağustos 1923, 292, 294, 295.

³³ *Tanin*, 24, 25 Ağustos 1923, 309, 310.

³⁴ Bülent Kara, "Dramatik Bir Huzur Mücadelesi: Mübadele", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı 1 (2005), s. 192-193.

³⁵ Mutlu, *a.g.e.*, s. 189.

³⁶ *Tevhid-i Efkar*, 26, 30, 31 Ağustos 1923, 3821-793; 3825-797; 3826-798; 2 Eylül 1923, 3828-800.

basında, nüfus mübadelesi hakkında hükümetçe kayda değer bir hazırlık yapılmadığı kanısı ortaya çıkmış ve hükümete yönelik eleştiriler artmıştır³⁷.

Muhacirlerle ilgili ortaya çıkan meseleler Türk basınında oldukça geniş yer almıştır. *Tevhîd-i Efkâr*'da yayınlan bir makale, Yunanistan ve Doğu Makedonya'dan mübadeleye tabi tutulacak Müslümanların gerek buldukları yerlerde, gerekse Türkiye'ye geldikten sonra haklarının korunmasıyla ilgili alınması gereken tedbirleri dile getirmiştir³⁸.

Selanik Müslümanları, Yunanlılardan korktukları için nüfus mübadelesine taraftar görünüyordular. Girit Müslümanları da kendilerini güvende hissetmiyorlardı. Hatta TBMM'ye başvurarak Yunan zulmüne ve imha hareketlerine karşı mübadelenin hızlandırılarak bir an önce tamamlanmasını istemişlerdir³⁹. Ayrıca Giritli Türkler, Yunanistan Hükümeti'nin kendilerine uyguladığı zulmü Adnan Bey'e şikâyetle bulunmuşlardır. Mallarının yağmalandığını ve kendilerinin yersiz yurtsuz bırakıldıklarını söyleyerek yardım istemişlerdir⁴⁰.

Yunanistan'ın uyguladığı kötü muameleden kaçarak Türkiye'ye gelen göçmenlerin kurduğu Makedonyalılar Cemiyeti, muhacirlerin haklarını korumaya çalışıyordu. Cemiyet, yapılacak olan nüfus mübadelesiyle ilgili görüş ve önerilerini iletmek amacıyla Ankara'ya bir heyet göndermiştir. İsmet Paşa ve Rıza Nur'la görüşen heyet, mübadeleyle ilgili bilgi almış ve kendi görüşlerini aktarmıştır. Bazı mebuslar ve vekillerle de mülakat yapma fırsatı bulan heyet, Yunanistan'ın yaptığı zulme karşı yardım istemiştir⁴¹. Heyet ayrıca, mübadeleyle ilgili daha önce cemiyetin hazırlamış olduğu bir projenin uygulanması için Ankara'da kulis yapmıştır⁴².

4. Türkiye'den Yunanistan'a Yapılan Uyarılar

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra şiddet politikalarını artıran Yunanistan, Müslüman Türkleri yerlerin terk etmeye zorlamıştır. Batı Trakya, Doğu Makedonya, Selanik ve Girit gibi yerlerde çok sayıda Müslüman'ın idama mahkûm edildiğine dair gelen haberler ve oradan kaçarak gelenlerin yaptığı şikâyetler üzerine, Türkiye diplomatik kanalları

³⁷ *Tanin*, 17–21 Ağustos 1923, 302–306.

³⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 1 Ağustos 1923, 3796–768.

³⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 31 Temmuz 1923, 3795–767; 20 Ağustos 1923, 3815–787.

⁴⁰ *Tanin*, 28, 30 Ağustos 1923, 313, 315.

⁴¹ *Tevhid-i Efkâr*, 13, 14, 31 Ağustos 1923, 3808–780; 3809–781; 3826–798.

⁴² *Tanin*, 30, 31 Ağustos 1923, 315, 316.

kullanarak Yunan mezalimine engel olmaya çalışmıştır. Adnan Bey, Yunanistan'da Müslümanlara karşı takibat yapıldığı haberleri üzerine diplomasi yoluyla takibati engellemeye çalışmıştır. Bunun için Yunanistan'daki Türk menfaatlerini korumakla görevli Flemenk Elçiliği'ne bir nota vermiş ve Yunan Hükümeti'nin derhal takibata son vermesini istemiştir⁴³. Özellikle idamlar konusunda hassas davranan Adnan Bey, yine, Flemenk Elçiliği vasıtasıyla Yunanistan'a bir nota verilerek idamlara son verilmesini talep etmiştir⁴⁴.

Yunanistan'da Müslümanlara yapılan zulme son verilmesi için Yunan Hükümeti'ne Hariciye Vekâleti'nden bir nota verildiği haberi basında yer almıştır. Hariciye Vekâleti, aynı zamanda Adnan Bey'in de dikkatini çekerek Yunanistan'daki Müslümanların maruz kaldığı facialarla ilgili teşebbüste bulunmasını istemiştir. Adnan Bey, yine aynı elçilik aracılığıyla Girit'teki Müslümanlara yapılan mezalime dikkat çekmiş, Yunanistan'ın uyarılmasını istemiştir⁴⁵.

5. Türkiye'de Mübadeleyle İlgili Tartışmalar

Seçimlerden sonra işbaşına gelen yeni hükümet, mübadele masrafı olarak daha önce tespit edilen 10 milyon liradan daha az bir miktar talep etme eğilimi göstermiştir. Mübadele için hükümetin tahsis ettiği üç milyon liranın yetersizliği nedeniyle, mübadele masraflarına karşılık olarak bir emlak bankasının kurulması ve hükümetin garantisıyla 20–30 milyon lira sağlanması düşünülmüştür⁴⁶.

Basında yer alan haberler mübadeleyle tabi Türklerin sayısının 500.000 bini bulduğunu belirtmekteydi. Mübadele Komisyonu kısa bir süre içinde hükümetten gerekli direktifi alarak Makedonya Mübadele Cemiyeti ve konuyla ilgili diğer cemiyetlerle görüşecektir. Mübadele meselesini görüşmek üzere Ankara'ya giden Makedonya heyetinin üyeleri, mübadeleyle ilgili hazırladıkları projenin uygulanması için temaslarda bulunmuşlardır⁴⁷.

Lozan Antlaşması'nın memleketi en çok ilgilendiren kısmı şüphesiz ahalinin mübadelesi meselesidir. Basın bu konuya yoğun ilgi göstermiştir.

⁴³ *Tanin*, 26, 27 Ağustos 1923, 311, 312.

⁴⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s. 189; *Tevhid-i Efkâr*, 26, 30, 31 Ağustos 1923, 3821–793; 3825–797; 3826–798; 2 Eylül 1923, 3828–800.

⁴⁵ *Tanin*, 30 Ağustos 1923, 315, s. 1–3; *Tevhid-i Efkâr*, 31 Ağustos 1923, 3826–798.

⁴⁶ *Tanin*, 29, 31 Ağustos 1923, 314, 316.

⁴⁷ *Tanin*, 30, 31 Ağustos 1923, 315, 316.

Gazetelerde yer alan haberlere göre; yakında Türkiye'ye yüz binlerce bedbaht mülteci gelecektir⁴⁸. Göçmenlerin memleketin imarına faydası olacağından iskân işi uzmanlar tarafından ve düzgün bir plan doğrultusunda yapılmalıdır. Mübadele edilecek ahalinin tedricen ve muntazaman nakledilmesi ve taşınabilir mallarının Türk hududuna kadar Yunanlılar tarafından nakledilmesi sağlanmalıdır. Müslümanların yerli Hıristiyanlardan alacaklarının tahsili için Yunan Hükümeti nezdinde girişimde bulunulmalıdır. Göçmenler daha önce yaşadıkları bölgeye benzer yerlere yerleştirilmeli, yerli halk göçmenlere yardım etmeli, göçmenlere kredi açılmalı ve hastalıklarla mücadele için kapsamlı bir kuruluş oluşturulmalıdır⁴⁹.

Gazete yazılarından anlaşıldığına göre Yunanlılar, mübadeleye tabi Müslümanlara Eylül ayı sonuna kadar ayrılmak için hazır olmalarını tebliğ etmişti. Bunun üzerine TBMM'de tartışmalar olmuş, söz konusu karara karşı mecliste bir komisyonun kurulması, mübadele usul ve esaslarının tespiti, muhacirlerin haklarının korunması ve mübadeleyle ilgili siyasi meselelerin acil olarak halledilmesi gerektiği dile getirilmiştir⁵⁰.

Mübadele kışın zor şartlarında başlayacak olması, Türkiye'de kış şartlarında nüfus değişiminin yapılmasının doğru olmadığı konusundaki tartışmaları alevlendirmişti. Esasında Türk Hükümeti de bu işin kıştan sonraya bırakılması taraftarıydı. Ancak Yunanistan'ın acele etmesi nedeniyle ilk mübadele kafilesi Aralık ayında nakledilmişti. Yola çıkanların çoğu aşılannmış olmalarına rağmen salgın veba hastalığına yakalandı. Veba salgını ve kış koşullarının ağırlığı nedeniyle bazı yerlerde göçmenlerin yola çıkışı bahara ertelendi⁵¹. Türkiye'ye gelenler yıllar sonra bile Yunanistan'da evlerinin talan edilmesini, cami ve okullarının kapatılışını, geceyin gömülen ölüleri hatıralarında yaşıtmışlardı⁵².

Müslümanların Türkiye'ye göçü Karma Mübadele Komisyonu'nun denetiminde yapılmak durumundaydı. Göçmenlerin nakliyesi, geldikleri yerlerde bıraktıkları mallarının tespiti ve yerleştikleri yerlerde bu malların karşılığının kendilerine verilmesi komisyon marifetiyle yapıyordu. Nakil,

⁴⁸ *Tanin*, 31 Temmuz 1923, 285, s. 1.

⁴⁹ *Tanin*, 31 Temmuz 1923, 285, s. 1.

⁵⁰ *Tanin*, 27, 29 Ağustos 1923, 312, 314.

⁵¹ Clark, *a.g.e.*, s. 192.

⁵² Tolga Köker, Leyla Keskiner, "Göçmenlik Dersleri: Türkiye'de Zorunlu Göç Deneyimi", *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, (Der: Renée Hirschon), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2007, s. 297-299.

iaşe, tedavi ve barınma gibi ihtiyaçları Hilal-i Ahmer tarafından karşılanıyordu. Ancak göçmenler daha Yunanistan'dan ayrılmadan kendilerinden yol parası talep edilmişti⁵³. Bütün bunlar Türkiye'de kamuoyu tarafından tartışılmaktaydı.

6. Türkiye'nin Mübadele Yaklaşımı ve Aldığı Önlemler

Yunanistan'dan Türk göçünün başladığı sırada, Türkiye'de muhacirlerin işleriyle ilgilenecek bir kurum bulunmamaktaydı. Mübadele meselesiyle ilk olarak Sıhhiye Vekâleti görevlendirilmişken, daha sonra Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Bu vekâlet göçmenlerin nakilleri, barınma ve iskân edilecekleri bölgelerin tespiti ile memleketin harap olan yerlerinin imar edilmesi gibi işlerle uğraşacaktı⁵⁴. Göçmenlerin taşınması, iaşesi ve iskânı işlerinde yeni kurulan vekâlete yardımcı olmak üzere Hilal-i Ahmer Cemiyeti⁵⁵ ile Seyr-i Sefain İdaresi de görevlendirilmiştir⁵⁶.

Mübadele meselesi TBMM'de sık sık gündeme getirilmiş, mübadelenin bir an önce gerçekleşmesi için Hariciye Encümeni tarafından gerekli önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır⁵⁷. Mübadele işleriyle görevli olan Sıhhiye Vekâleti, Yunanistan'dan Türkiye'ye göç edecek Müslümanların haklarının korunacağını hazırladığı beyanname ile ilan etmiştir⁵⁸. Yine ahalinin mübadelesi için hazırlık yapmak üzere Tefvîk Rüştu Bey'in başkanlığında bir heyet oluşturulmuştur⁵⁹.

Türkiye, göçmenlerin sevk, nakil ve iskân konularında, Milletler Cemiyeti ve Batılı devletlerden hiçbir yardım görmeden olağanüstü çaba sarf etmiştir. Yeni kurulan Türkiye, savaştan sonra Rumların Anadolu'da harap ederek terk ettiği yerleri iskân bölgesi ilan etmişti. Buraların yaşanılabilir hale gelmesi için imarı öncelikli mesele olarak görülmekteydi. Bu da büyük bir para gerektiriyordu. Türkiye, kendi imkânlarıyla ve dışarıdan borç almadan bu sorunları çözmeye çalışmıştır. Bu işle görevlendirilen Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, gerektiğinde Hilal-i Ahmer ve halkın yardımlarına

⁵³ Clark, *a.g.e.*, s. 192; Özcan, s. 62, 66-67.

⁵⁴ Arı, *a.g.e.*, s. 22-30; Mutlu, *a.g.e.*, s. 178-180; Tosun, *a.g.e.*, s. 127-128.

⁵⁵ Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin mübadele hazırlıkları için bkz: Aghatabay, *a.g.e.*, s. 132-146.

⁵⁶ *Tevhid-i Efkâr*, 24 Eylül 1923, 3835-807.

⁵⁷ *Tanin*, 24 Ağustos 1923, 309, s. 1-3.

⁵⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 1 Eylül 1923, 3827-799.

⁵⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 2 Eylül 1923, 3828-800.

başvurarak hazırlıklarını yapmış ve sorunların üstesinden gelmeye çalışmıştır⁶⁰.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye'nin kurduğu Mübadele Encümeni, muhacirlerle ilgili meselelerden doğrudan sorumlu bir kurul olarak çalışmaya başlamıştır. Bu kurul, Yunanistan'dan gelecek Türk ve Müslümanların nakil, iskân ve iâşesi için gerekli parayı temin etmekle işe koyulmuştur. Bu iş için on milyon lira gerektiğini tespit etmiş ve gerekli meblağın temini için TBMM'ye müracaat etmiştir⁶¹.

Lozan Antlaşması gereği zorunlu olarak yapılacak olan nüfus mübadelesi için Ankara Hükümeti yoğun hazırlıklar içindeydi. Hükümet, bir taraftan Yunanistan'dan gelecek olan Türklerin yerleştirileceği mntkaları belirlemeğe çalışırken, diğer taraftan muhacirlerin sağlık, barınma ve iâşe ihtiyaçlarının karşılanması için ilk etapta gereken bir milyon liranın acil olarak tahsis edilmesi için bir rapor hazırlayarak TBMM'ye sunmuştur⁶².

Mecliste, nüfus mübadelesinin nasıl yapılacağı tartışılmış, nüfus değişiminin hükümet tarafından organize edilmesi gerektiğine kanaat getirilmiştir. Yine mecliste, yapılacak olan nüfus mübadelesinin ertelenmesi veya az miktarda kişinin göç ettirilmesi, asıl mübadelenin ise ilkbaharda yapılması düşüncesi gündeme getirilmiştir. Mübadeleyle ilgili olarak Türkiye'ye gelecek olan Müslümanların güvenliği, iskânı, yaşayacakları yerlerde imkânların iyileştirilmesi, kolay kredi almalarının sağlanması, emlak ve arazi vergilerinin indirilmesi ve giden Rumların evlerinin tamir edilerek gelenlere verilmesi gibi esaslar TBMM tarafından belirlenmiştir. Ayrıca mübadele meselesi Halk Fırkası toplantılarında da ele alınmıştır⁶³.

Muhacirler meselesi, TBMM'nin uzun süre uğraştığı öncelikli konular arasındaydı. Mecliste mübadeleyle ilgili konular hakkında müzakereler yapılarak Yunanistan'dan mübadele yoluyla gelecek Müslümanların nerelere yerleştirileceği belirlenmiştir. Mültecilerin Anadolu'da yerleşmesi için belirlenen mntkaların listesi gazeteler vasıtasıyla halka da duyurulmuştur⁶⁴.

⁶⁰ Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı", *Atatürk Yolu*, Sayı: 5, Ankara 1990, s.49-50.

⁶¹ *Tevhid-i Efkâr*, 3 Ağustos 1923, 3798-770.

⁶² *Tevhid-i Efkâr*, 5 Ağustos 1923, 3800-772.

⁶³ *Tevhid-i Efkâr*, 31 Ağustos 1923, 3826-798.

⁶⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 17, 19 Ağustos 1923,3812-784; 3814-786.

Makedonya ve Girit'te Yunan zulmünün devam ettiği, hükümetin Müslümanların mallarının yüzde yetmiş beşine el koyduğu ve açlıktan ölenlerin olduğu yolunda haberler gazetelerde sıkça yer almıştır. Gelişmeler üzerine, Yunanlıların yaptığı zulmü protesto eden Türkiye'nin, bundan sonra protesto yerine mezalime fiilen mukabele edeceği haberleri de basında yer almıştır⁶⁵.

Girit Müslümanlarının mallarının yağmalanması, evlerine ve mallarına el konması nedeniyle Türkiye'den yardım talep etmeleri üzerine Adnan Bey, Flemenk Elçiliği nezdinde Girit'teki Müslümanlara yapılan haksızlıkla ilgili uyarılarda bulunmuştur⁶⁶.

Bu tür haberlerin gazetelerde yayınlanmasından önce Hariciye Vekâleti harekete geçmiş ve Yunanistan'da Müslümanlara yapılan zulüm hakkında Yunan Hükümeti'ne bir nota vermişti. Ayrıca Yunanistan'daki Müslümanların maruz kaldığı facialar hakkında Adnan Bey'in dikkati çekilerek bu konuda teşebbüste bulunması istenmiştir⁶⁷.

Mağlubiyetle biten savaşla ilgili Yunanistan'da Türk ve Rum ahaliye karşı takibat yapıldığına dair haberlerin İstanbul basınında yer alması üzerine Türk Hükümeti harekete geçmiştir. Hariciye Vekâleti, Yunanistan'daki Türk menfaatlerini korumakla görevli Flemenk Elçiliği'ne takibat konusyla ilgili bir nota vermiştir⁶⁸. Adnan Bey, yakında genel af ilan edileceğini, buna rağmen Yunanlıların hala Müslümanlara karşı zulme devam ettiğini belirterek Yunan Hükümeti'nin derhal bu hareketlerden vazgeçmesini istemiştir⁶⁹. Buna karşılık Yunanistan Başbakanı, Makedonya ve Batı Trakya Müslümanlarının asla kötü muameleye uğramadıklarını, aksine iyi muamele gördüklerini, siyasi suçlu tüm Müslümanların serbest bırakıldıkları açıklamasını yapmıştır⁷⁰.

Ankara Hükümeti, Yunanlılar tarafından Batı Trakya ve Makedonya'da bulunan Müslümanların tahliye edilmesini protesto etmekten çekinmemiştir. Ayrıca Lozan Antlaşması'nın uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümü için Adnan Bey'in başkanlığında bir

⁶⁵ *Tevhid-i Efkâr*, 25, 26 Eylül 1923, 3836–808, 3837–809.

⁶⁶ *Tanin*, 28, 30 Ağustos 1923, 313, 315.

⁶⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 31 Ağustos 1923, 3826–798.

⁶⁸ *Tanin*, 26 Ağustos 1923, 311, s. 1–4.

⁶⁹ *Tanin*, 26 Ağustos 1923, 311.

⁷⁰ *Tanin*, 26, 27 Ağustos 1923, 311, 312.

komisyon teşkil edilmiştir. Mübadele masraflarının finanse edilmesi için de bir emlak bankası kurmuştur⁷¹.

Türkiye'deki basın, Yunanistan'dan gelecek olan muhacirlerin yerleşeceği bölgelerle ilgili haber ve polemikleri de yoğun olarak sütunlarına taşımıştır. *Tevhîd-i Efkâr*'da yer alan, Selanik'ten mübadele yoluyla geleceklerin Bursa'ya yerleşmek istedikleriyle ilgili haberler oldukça dikkat çekmiştir. Aynı gazetede, göçmenlerin Bursa'ya veya başka yerlere yerleştirilebileceğiyle ilgili yazılar da kaleme alınmıştır⁷².

Lozan görüşmelerinde ikinci murahhas olarak Türk tarafını temsil eden Dr. Rıza Nur'un kaleme aldığı mübadeleyle ilgili bir makale *Tevhîd-i Efkâr*'da yayınlanmıştır. Yazar bu yazı ile hem kedisinin mübadele hakkındaki görüşünü, hem de hükümetin planlarını kamuoyuna açıklamıştır. Makalesinde, mübadeleyi gerekli gördüğünü belirten Dr. Rıza Nur, mübadelenin, Lozan Antlaşması'nın Türkiye ve Yunanistan meclislerinde onaylandıktan sonra başlayacağını bildirmektedir. Yazının ifadesine göre, mübadeleye nezaret etmek için bir asıl komisyon ile çeşitli tali komisyonlar kurulacak, nakliye için bir program hazırlanarak uygulamaya konulacaktır. Yazıda, mübadele işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Türkiye'nin aldığı önlemler sıralanmıştır. Bu iş için çeşitli bakanlıklardan üyelerin katılımıyla bir komisyon oluşturulmuş, sağlık tedbirleri alınmış, mültecilerin mizaçları, sanatları ve iklim gibi etkenler dikkate alınarak yerleşecekleri alanlar tespit edilmiştir. Karma Mübadele Komisyonu'na⁷³ işaret eden Dr. Rıza Nur, komisyonun Türkiye'de kalan Rum emlaki karşılığında aynı miktarda Türk emlaki bırakılıp bırakılmadığı gibi konularla da ilgileneceğini dile getirmiştir⁷⁴.

Türkiye'ye gelecek Müslümanların büyük bir kısmının İstanbul'a geleceği, bunlardan bazılarının Yunanistan'a giden Rumlardan boşalan köylere yerleştirileceği, diğerlerinin ise Anadolu'da belirlenen mıntıklara gönderileceği bilgisi gazeteler vasıtasıyla halka duyurulmuştur⁷⁵.

⁷¹ *Tevhid-i Efkâr*, 30 Ağustos 1923, 3825–797.

⁷² *Tevhid-i Efkâr*, 3 Ağustos 1923, 3798–770.

⁷³ Milletler Cemiyeti'nin kurduğu bu komisyonda Türkiye ve Yunanistan'dan dörder, Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış ülkelerin vatandaşları arasından Milletler Cemiyeti tarafından seçilen üç üyeden oluşmaktaydı. Arı, *a.g.e.*, s. 19-20; Tosun, *a.g.e.*, s. 119. Komisyon'un mübadele hazırlıkları için bkz: Aghatabay, *a.g.e.*, s. 147-152.

⁷⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 12 Ağustos 1923, 3807–779.

⁷⁵ *Tevhid-i Efkâr*, 22 Eylül 1923, 3833–805.

İstanbul'a gelerek Kasımpaşa'da kulübelerde yaşamaya başlayan muhacirlerin hükümet tarafından Balıkesir taraflarına sevki kararlaştırılmıştır⁷⁶. Yine Anadolu'nun doğusunda nüfus yoğunluğu az olduğundan, mübadele yoluyla gelecek olan muhacirlerden bir kısmının da doğu bölgelerine yerleştirilmesine karar verilmiştir⁷⁷.

Gazeteler, Lozan Antlaşması'nın onaylanmasından sonra yürürlüğe girecek olan nüfus mübadelesi hakkında henüz hükümetçe İstanbul'da hiçbir hazırlık yapılmadığı yolunda yayınlar yapmışlardır. İstanbul Rumları antlaşma gereği mübadeleye tabi olmadıklarından, İstanbul'a ne kadar muhacir yerleştireceğinin belli olmadığını belirtirken, alınan bazı önlemleri de sütunlarına taşımışlardır: İstanbul'un jandarma mıntıkası mübadeleye tabi olduğundan, gelecek muhacirlerin iskân ve iaşesi için gereken tedbirler ise alınmaya başlanmıştır. Mübadeleye dâhil bölgelerde ne kadar han, apartman, dükkân, değirmen, yağhane ve benzeri yerlerden firarilere ait olanlarının tespit edilmesi İstanbul Valiliği'nden istenmiştir⁷⁸.

Muhacirlerin sevk ve iskânıyla ilgili haberler gazetelerde oldukça çok yer almaya başlamıştır. Mübadele ile ilgili olarak kurulan komisyonların çalışmaları basın tarafından yakından takip edilmiş ve bu konuda halk bilgilendirilmiştir⁷⁹.

Mübadeleye tabi olup yakında Türkiye'yi terk edecek olan Rumlar, taşınmaz mallarını kullanılamaz hale getirmekteydiler. Oysa bu malların Türkiye'ye gelecek muhacirlere verilmesi gerekmekteydi. Hükümet, derhal gerekli tedbirlerin alınmasına karar vermiştir⁸⁰. Maliye Vekâleti, İstanbul civarında mübadeleye tabi tutulan Rumların taşınmaz mal ve mülklerin tespiti amacıyla bunların bir listesini tasfiye Komisyonu'ndan talep etmiştir⁸¹.

Sıhhiye Vekâleti'nin Yunanistan'dan gelen muhacirlerin haklarının korunması için yaptığı çalışmalar gazetelerde de yer almaktaydı. Muhacirlerin geldikleri yerlerde bıraktıkları mal ve mülkleriyle ilgili

⁷⁶ *Tanin*, 2 Ağustos 1923, 287, s. 1-2.

⁷⁷ *Tanin*, 8 ağustos 1923, 293, s. 1-3.

⁷⁸ *Tanin*, 18 ağustos 1923, 303, s. 1-3.

⁷⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 23 Eylül 1923, 3834-806.

⁸⁰ *Tanin*, 1 Eylül 1923, 317, s. 1-2.

⁸¹ *Tevhid-i Efkâr*, 24 Eylül 1923, 3835-807.

haklarının kaybolmaması için belli tarihler arasında vekâlete başvurmaları gerektiğini bildiren bir tebliğ yayınlamaktaydı⁸².

Hükümet, mübadele meselesini dikkatle takip etmiştir. Mübadele için gereken nakil vasıtalarının ihtiyaca yetecek şekilde sağlanması için bir kanun hazırlanmıştır. Mübadelenin kıştan sonraya ertelenmesine gayret etmiştir. Ancak bu fikir kabul edilmezse, gelebilenler gelecek, gelemeyenler ise ilkbahara kalacaktı. Göçmenlerin iskân edileceği yerler sahilden başlayarak içerilere doğru ilerleyecek şekilde belirlenmiştir. Tütüncülük yapan Drama ve Kavalalıların çoğunun Samsun ve çevresine, diğerlerinin İzmir ve çevresine yerleştirilmesine karar verilmiştir⁸³.

SONUÇLAR

1. Lozan Antlaşması'nı imzalayan devletler, millî devletlerin oluşması için, nüfus mübadelesine taraftar olmuşlardır.
2. Yunanistan, henüz mübadele resmen başlamadan Müslüman Türkleri ülkeden çıkarmaya başlamıştır.
3. Türk-Yunan Savaşı sonrası Yunanistan'a göç eden Rumlara yer açmak Yunanistan'daki Türk ve Müslüman ahali ülkeyi terk etmeye zorlanmıştır. Bu süreçte Yunanistan, yerinden ettiği insanların mal, can ve namus güvenliklerini ihlal ederek insanlık suçu sayılabilecek eylemler gerçekleştirmiştir.
4. Türkiye'deki gazeteler, Yunanistan'ı terk etmeye zorlanan insanların dramını günü gününe halka aktarmışlardır. Göçmenlerin maruz kaldıkları haksızlıklar ve karşılaştıkları zorluklar insanlara aktararak göçmenlere karşı duyarlı bir kamuoyu oluşturulmuştur.
5. TBMM ve Türk Hükümeti göçmenlerin sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. Göçmenlerin barınma, iaşe, sağlık ve güvenlik problemlerinin çözümü için gayret sarf edilmiştir.
6. Yunanistan'da zulüm gören Türklerin haklarının korunması için diplomatik yollar kullanılarak, Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalara uyması talep edilmiştir.
7. Mübadele öncesinden itibaren, mübadele süresi boyunca, Yunanistan'dan gelecek göçmenlerin ülkenin uygun yerlerine en iyi şartlarda yerleştirilmesi için Türkiye gerekli kurum ve kuruluşları görevlendirdiği gibi, yeni kurumlar kurmuş ve gerekli bütçeyi sağlamıştır.

⁸² *Tanin*, 1 Eylül 1923, 317, s. 1-2.

⁸³ *Tanin*, 3 Eylül 1923, 319.

KAYNAKÇA

- AGHATABAY, Cahide Zengin, *Mübadelenin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930*, Bengi Yay., İstanbul 2007.
- ARI, Kemal, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1995.
- CLARK, Bruce, *İki Kere Yabancı: Kitlesel İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2008
- ÇAPA, Mesut, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı", *Atatürk Yolu*, Sayı: 5, Ankara 1990, ss.49-84.
- FIRAT, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, (Editör: Baskın Oran), İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 325-356.
- GÖKAÇTI, Mehmet Ali, *Nüfus Mübadelesi; Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi*, İletişim Yay., İstanbul 2010.
- İPEK, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, TTK Yay., Ankara 2000.
- KARA, Bülent, "Dramatik Bir Huzur Mücadelesi: Mübadele", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1 (2005), s. 1s. 187-198.
- KÖKER, Tolga, KESKİNER, Leyla, "Göçmenlik Dersleri: Türkiyede Zorunlu Göç Deneyimi", *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, (Der: RenéeHirschon), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2007.
- MERAY, Seha L. (Çev.), *Lozan Konferansı; Tutanaklar, Belgeler,I-II-III*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1969-1973.
- MUTLU, N. Yücel, *Lozan'da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması*, Ankara 2005.
- ÖZCAN, Eda, "Ahali Mübadelesi ve Yardımların İstanbul Örneği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s. 55-75.
- RIZA NUR, *Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1991.

SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 1. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989

Tanin Gazetesi (İlgili sayıların tarih ve sayıları dipnotlarda verilmiştir.)

Tevhîd-i Efkâr Gazetesi (İlgili sayıların tarih ve sayıları dipnotlarda verilmiştir.)

TOSUN, Ramazan, *Türk Yunan İlişkileri Çerçevesinde Türk-Rum Nüfus Mübadelesi*, Berikan Yay., Ankara 2002.